

جلال کریمیان، فعال مدنی و عضو هیئت‌مدیره انجمن کودک پویش: «خیلی اوقات می‌گویند ان‌جی‌اوها بیایند کار را برعهده بگیرند. در حالی که اصلا معنی ندارد نهاد دولت مسئولیت اجتماعی‌اش را به ان‌جی‌اوها چون نیروی داوطلب و انگیزه مردمی دارد، واگذار کند. دولت بایستی وظیفه‌اش را انجام دهد و در چنین طرح‌هایی به صورت موردی روی کمک ان‌جی‌اوها حساب کند. وظیفه ان‌جی‌اوها در بهترین حالت، ایجاد دغدغه در مردم و دولت، افزایش مطالبه‌گری و حمایت کردن در مواقع ضروری است.»

تنها با حمایت‌های مالی حل نمی‌شود. بخشی از حمایت‌های حوزه سلامت، برعهده وزارت بهداشت است. ساماندهی کودکان اتباع خارجی با وزارت کشور است. صدوسیما هم مسئول فرهنگ‌سازی برای مبارزه با کار کودک است.»

تقسیم کار تا کجا؟

نهادهایی که ذکر شد، همان ۱۱ دستگاهی هستند که در طرح ساماندهی مشارکت دارند. اما به گفته مدیرکل دفتر آسیب‌دیدگان اجتماعی بهزیستی، طی یک بازنگری جدید، اکنون حدود ۶، ۷ دستگاه دیگر افزوده شده‌اند، چون در طرح کنونی، حمایت‌های اجتماعی کاملی دیده شده که علاوه بر کودکان کار خیابان، کودکان شاسفل در مزارع، کارگاه‌های زیرزمینی، معادن و... را هم دربرمی‌گیرد. اما سعیددهقان، نایب‌رئیس هیئت‌مدیره حامیان جامعه مدنی باور دارد که حضور این همه نهاد و سازمان در طرح ساماندهی می‌تواند نقطه ضعف طرح باشد و اساسا به‌جای درگیر کردن دستگاه‌های زیاد، بهتر است افراد متخصص و مسئول در قالب یک کمیته ملی به این موضوع ورود کنند. جلال کریمیان هم خطاب به نهادهای متولی می‌گوید: «چنانچه می‌خواهید برنامه‌ریزی بلندمدت انجام دهید، باید بودجه بگذارید، متخصصان را دعوت و بهزیستی را قدرتمند کنید. حضور متخصصان مدعو در کنار تیم مددکاران حرفه‌ای بهزیستی موضوع را خیلی بهتر پیش خواهد برد. اگر بهزیستی مسئولیت رسیدگی به آسیب‌ها را در کشور دارد، که دارد، باید قدرتمند شود. گرچه نهادهای دیگری هم هستند که باید کمکش کنند. با تأسیس سازمان امور اجتماعی کشور، سیاست‌گذاری و پیشگیری برعهده سازمان اجتماعی گذاشته شده. در حالی که وظیفه بهزیستی میدانی‌تر است. وزارت رفاه باید نقش اصلی را از خلال تأثیرگذاری اصلی بر سیاست‌گذاری در دولت بازی کند، چون ابزارش را دارد. وزارت کشور که جامعه‌شناس و مددکار اجتماعی ندارد، اکثر کارکنانش علوم سیاسی و... خوانده‌اند.»

اما رضا جعفری این تقسیم کار را اتفاقا نقطه‌قوت برنامه تازه ساماندهی به‌شمار می‌آورد. رئیس اورژانس اجتماعی کشور این‌اطمینان را می‌دهد که اگر طرح یا همین قدرت که دارد انجام می‌شود، مورد حمایت قرار گیرد، ادامه یابد و در تقسیم کاری که صورت گرفته، دستگاه‌ها پای کار باشند، مسئله حل خواهد شد.

از مرز جغرافیا تا کودک بی‌مرز به‌طور کلی در تهران، کودکان شناسایی‌شده پس از ارزیابی و معاینات پزشکی اولیه، در صورت نداشتن سرپرست، تحویل بهزیستی داده می‌شوند تا برای تعیین تکلیف نهایی، در مراکزی مانند «پاسر»، «بعثت» و «شهادی افسریه» جای گیرند. طی این مدت، اقداماتی مثل بررسی صلاحیت خانواده برای مراقبت از کودک انجام می‌شود. کودکانی که بدسرپرست یا بی‌سرپرست هستند، حداکثر تا یک سال نگهداری می‌شوند. اگر شرایط بازگشت به خانواده را نداشتند، حداقل تا ۱۸ سالگی در خانه‌های کودکان و نوجوانان اقامت خواهند داشت.

ما هم باید نزدیک مرزهای‌مان کاری کنیم تا کودکان مستقیم وارد استان‌ها نشوند، بلکه همان‌جا ساماندهی و برایشان تعیین تکلیف شود. در غیر این صورت، وقتی وارد کشور می‌شوند، درآمد به‌دست می‌آورند و به ماندن تشویق می‌شوند. شواهدی هم مبنی بر وجود گروه‌های سازمان‌یافته برای ورود کودکان به کشور داریم. نیروی انتظامی، نهادهای امنیتی و نظارتی و قسوه قضائیه باید جدی‌تر وارد شوند.» درباره ملیت این پاندها پرسیدیم و اینکه ساکن افغانستان هستند یا ایران؟ وی ادامه داد: «کار ما شناسایی پاندها نیست و به‌دلیل فقر اطلاعاتی نمی‌توانم نظری را اعلام کنم.»

درگیری با واژگان؛ ساماندهی، جمع‌آوری یا دستگیری؟

یکی از نقدهای جدی ان‌جی‌اوها در صحبت‌های فاطمه قاسم‌زاده می‌توان دید: «این طرح با دستگیری و جمع‌آوری کودکان شروع شد و قرار بود در جریان اجرای این طرح پژوهش‌های اثربخشی صورت بگیرد، اما اتفاق خاصی نیفتاد. در وهله اول نیاز داریم با روان‌شناسی به‌کوز و مددکاری تخصصی، کودکان را جذب کنیم، اعتماد آن‌ها را به‌دست آورده و سپس تاحدودی مطمئن شویم اطلاعاتی که درباره وضعیت خود یا خانواده‌هایشان می‌دهند، درست است یا خیر. باید رویکردمان مثل برزیل محله‌محور باشد، نه ساماندهی و دستگیری. نهاد دولت باید بودجه برای توانمندسازی خانواده‌های فقیر با رویکرد محله‌محور اختصاص داده و اقدام به کاهش پدیده کودک کار کند. با قرض‌بینه‌کردن و دستگیری بی‌معمول است عمل اتفاقی نمی‌افتد.» رضا جعفری، به این انتقاد اینگونه پاسخ می‌دهد: «چیزی تحت عنوان دستگیری کودکان به‌هیچ‌وجه صحت ندارد. پیش از شروع طرح، پیرامون حساسیت‌های موجود و جوانب‌گوناگون آن، بحث‌های کارشناسی صورت گرفت و تلاش شد از کارشناسان مرتبط در رشته‌های مددکاری اجتماعی و روان‌شناسی استفاده شود و حتی شیوه‌نامه رفتاری و آموزش‌های لازم ارائه شد. منکر این نیستیم که ممکن است تخلفاتی در اجرای کار پیش آمده باشد، اما سعی شده با حفظ منافع کودکان، تا حداقل ممکن کاهش یابد.»

کریمیان هم علاوه بر اینکه اجرای ساماندهی را همراه با گونه‌ای تهدید برای کودک و خانواده‌اش می‌داند، باور دارد که اساسا یک‌جور بی‌برنامگی گریبانگیر طرح شده است: «سال گذشته چهار هزار کودک جمع‌آوری شد. با آن‌ها می‌خواهید چه کار کنید؟ آیا از سال پیش آمارها و گزارش‌هایی دارید که اثربخشی طرح‌ها چه بوده و کار به کجا انجامیده؟ ان‌جی‌اوها گزارش‌هایی دارند که نشان می‌دهد یکسری اتباع با خانواده‌هایشان ردمرز شده‌اند، یکسری هم بدون خانواده. بعضی کودکان چند هفته در مراکز اقامتی نگه داشته شده و بعد رها شده‌اند. در این میان، خانواده نگران شده، بچه ترسیده و... کارهای حمایتی از سوی دولت عموما برای خانواده‌های ایرانی انجام شده که فقیر

بوده‌اند. باید پرسید آیا گزارشی از همین خانواده‌ها وجود دارد که بعدش چه شده؟ اگر از چهار هزار کودک، سه‌هزار و پانصد نفرشان هیچ حمایتی دریافت نکرده‌اند، این موضوع نشان‌دهنده چه چیزی است؟ حتما مددکاران بهزیستی واقف هستند که بچه‌ها دوباره به هر طریقی شده به خیابان بازمی‌گردند. نهایتا از ۵۰۰ نفر حمایت واقعی شده است. پس چرا تکرارش می‌کنید؟ باید از دولت خواست جهتی به برنامه‌های ساماندهی بدهد که به‌طریقی پیش‌گیرانه باعث شود خود کودک برای کار به خیابان نیاید. ان‌جی‌اوها را در تصمیم‌گیری‌هایش همراه کند. در این صورت، آنان هم دیگر با رویکرد مقابله، سراغ او نخواهند رفت.» جعفری البته می‌گوید حمایت‌های مشروط از خانواده‌ها که در طرح فعلی انجام می‌شود، پیگیری خواهد شد، اما توان اجرایی بهزیستی را محدود می‌داند و همین را علت در خواست کمک از ان‌جی‌اوها می‌داند.

ان‌جی‌او کجاست؟ باید کجا باشد؟

نقش آفرینی سازمان‌های غیردولتی در بخش‌های گوناگون طرح، از دیگر مناقشاتی بود که به‌دلیل اظهارنظرهای متفاوت مسئولان امر و ان‌جی‌اوها، قضاوت را دشوار می‌کند. سعید دهقان، نایب‌رئیس هیئت‌مدیره حامیان جامعه مدنی با اشاره به اینکه عنوان آیین‌نامه، از ساماندهی کودکان کار و خیابان، به حمایت‌های اجتماعی از کودکان کار و خیابان تغییر نام داد و چند نهاد متولی به آن افزوده شدند، تاکید می‌کند: «در ماده «یک» این آیین‌نامه عبارت سازمان‌های دولتی و غیردولتی قید شده، اما جالب است که در میان سازمان‌های متولی، هیچ کدام غیردولتی نیستند. چطور به نقش سمن‌ها ایراد گرفته می‌شود، وقتی در آیین‌نامه لحاظ نشده‌اند؟» اما رئیس اورژانس اجتماعی کشور، طرح را حاصل تفاهم و تقسیم کار میان دستگاه‌های دولتی و غیردولتی مسئول می‌داند و اینکه آنچه برخی سمن‌ها راجع به در جریان نبودن و به مشارکت نگرفتن‌شان مطرح می‌کنند، درست نیست و مستنداتش هم در این زمینه وجود دارد. او ادامه می‌دهد: «ما بدون ان‌جی‌اوها نمی‌توانیم کاری انجام دهیم. همیشه ارتباط صمیمانه‌ای میان ما بوده. من فکر می‌کنم سوءبرداشت یا تفاوت در درک در خصوص موضوع وجود دارد. ولی فکر می‌کنم همه‌سو هستیم. چون هدف هر دو، حمایت از حقوق کودکان است. به ان‌جی‌اوها گفتیم چنانچه قصد کمک دارید، هم در بحث توانمندسازی کمک کنید و هم در بخش نظارت و اجرا. مثلا هر ماه بروند به فلان کودک که حمایت کرده‌ایم، سر بزنند و وضعیتش را پیگیری کنند.» اما صرف‌نظر از مناقشات در طرح کنونی، درباره میزان مشارکت بخش غیردولتی در پروژه‌هایی از این دست، اختلافاتی وجود دارد. رضا جعفری می‌گوید: «سازمان بهزیستی بخش عمده‌ای از فعالیت خود را برون‌سپاری کرده و اصولا پیشبرد بسیاری از ماموریت‌ها بدون همکاری و حمایت

پرسه‌ای دراندیشه‌ها و نظریه‌ها

ملاحظه

۷

A T I V E H N O

گزارش O P I N I O N

سینما، کارآفرینی، فوتبال

اول می‌خواستیم سـراغ دو تن از کودکان مشغول در خیابان برویم تا برای ما تعریف کنند که یک صبح تا شب‌شان چگونه می‌گذرد. با داوطلبان جمعیت امدادی–دانشجویی امام‌علی(ع) ارتباط گرفتیم و خواستیم دو نفر از بچه‌ها را به‌ما معرفی کنند. پاسخی که دریافت کردیم، خوشحال‌کننده بود؛ آن‌ها توانسته بودند بسیاری از کودکان‌شان را از چرخه کار خارج کنند. گرچه با جست‌وجوی بیشتر می‌توانستیم بالاخره چند کودک را پیدا کنیم، اما دیدیم به‌جای صرف توصیف یک شبانه‌روز از زبان آن‌ها که به هر حال می‌دانیم راحت نمی‌گذرد، بهتر است سراغ تجربه این ان‌جی‌او برویم و ببینیم رویکردش چه‌بوده که توانسته کودکان را از کاری نیاز کند؟ یادداشت زیر نوشته سعیده حسینی، مسئول بخش کارآفرینی جمعیت است. فعالیت و برنامه‌های مراکز جمعیت امام‌علی(ع) در ارتباط با کودک کار و پرداختن ریشه‌ای به علت‌ها، به‌ایفای نقشی متفاوت در قبال این مسئله منجر شده است. در ادامه، نمونه‌ای از این فعالیت‌ها ذکر شده است.

برگزاری سمینار

جمعیت امام‌علی(ع) نخستین بار در سال ۹۲، با برگزاری برنامه‌ای باعنوان «سمینار تخصصی کودکان کار» به‌طرح معضل کار کودک و نقش اقشار مختلف در رفع آن پرداخته است.

خانه‌های ایرانی و کارآفرینی و خانه‌های اشتغال

در خانه‌های ایرانی جمعیت امام‌علی(ع) به‌عنوان مراکزی برای ارائه خدمات امدادی به کودکان و بانوان در محلات محروم، برنامه‌های متعددی در زمینه مددکاری، آموزش، مهارت‌آموزی و توانمندسازی تعریف و دنبال می‌شود. هزینه‌های نگهداری اینـ خانه‌ها و هزینه‌های فعالیت‌های امدادی آن‌هانیز توسط خیرین مردمی تأمین می‌شود.

همچنین افراد فعال در این خانه‌ها را نیروهای دانشجویی و مردمی تشکیل می‌دهند که همگی به‌صورت داوطلبانه و کاملاً رایگان به فعالیت می‌پردازند. رابطه مستقیم میان وضعیت اقتصادی خانواده و کار کودک بر کسی پوشیده نیست، اما برهم خوردن اوضاع اقتصادی تأثیری مضاعف بر کارآفرینی اجتماعی خواهد داشت، چراکه هم‌زمان با سخت‌تر شدن وضع معیشت خانواده در محلات محروم، چالش‌های پیش روی کسبـوکارهای اجتماعی نیز افزایش می‌یابد. این در حالی است که دسترس‌ترین گزینه برای کسب درآمد خانواده، هم‌چنان کار کودک است. یکی از راه‌های خروج تدریجی کودکان از چرخه کار، توانمندسازی والدین به‌ویژه مادران است. مسیری که خانه اشتغال دروازه غار(یکی از چند مرکز مختص کارآفرینی) از سال ۱۳۹۰ بر پایه آن شکل گرفت و امروز به آموزش و توانمندسازی هنری و مهارتی می‌پردازد. در جمعیت امام‌علی(ع) سیاست کمک مستقیم مالی وجود ندارد و مادران در قبال کار می‌کنند...

ادامه در صفحه ۱۱

بخشی از گزارش نشست «کودکان کار و برنامه‌های ساماندهی در ایران»، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، تابستان ۱۳۹۸